

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378. 147.134

М. Б. Євтух,

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАН України
м. Київ, Україна

ПАРАДИГМАЛЬНИЙ ПІДХІД ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ЗАСАДА ВИВЧЕННЯ ВИЩОЇ ІСТОРИЧНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Анотація

Автор статті на основі аналізу літератури визначає особливості застосування парадигмального підходу як методологічної засади вивчення вищої історичної педагогічної освіти України, зокрема види основних освітніх та історичних парадигм, їх роль у процесі підготовки майбутніх учителів історії.

Ключові слова: парадигма, освітня парадигма, історична парадигма.

Summary

The author, on the basis of the literature review defines the features of the use of paradigmatic approach as a methodological basis for the historical study of higher pedagogical education of Ukraine, namely, the types of basic educational and historical paradigms and their role in the process of preparation of future history teachers.

Key words: paradigm, educational paradigm, historical paradigm.

Постановка проблеми. Питання вдосконалення вищої педагогічної історичної освіти України належать до тих проблем, які не тільки не втратили своєї актуальності, а завдяки діалектиці суспільного розвитку є нагальними з погляду подальшої модернізації вищої школи та її переходу у фазу практичної реалізації освітніх реформ. У цьому контексті особливо актуальним постає питання визначення концептуальних основ та освітньої парадигми, яка є методологічним підґрунтям досліджуваної проблеми.

Аналіз досліджень і публікацій. Чимало українських та зарубіжних учених сьогодні працюють над питаннями методологічних засад розвитку як вищої педагогічної, так і історичної освіти. Зокрема, питання методології історії досліджує Л. Зашкільняк [7; 8]; педагогічної парадигми вищої школи України вивчають Н. Дем'яненко та К. Ярьсько [6; 13]. Загальні методологічні підходи в історико-педагогічних дослідженнях висвітлюють у своїх працях Н. Гупан, С. Клепко, Г. Радчук та ін. [5; 9; 11]. Парадигмальний підхід в управлінні вищою освітою вивчає В. Крижко [10].

Мета статті – визначити особливості застосування парадигмального підходу як методологічної засади вивчення вищої історичної педагогічної освіти України.

Виклад основного матеріалу. У період соціально-економічних та політичних трансформацій питання розвитку вищої історичної педагогічної

освіти набувають особливого значення, оскільки вона завжди відображає політику та ідеологію держави, мету й завдання суспільства, зумовлену особливостями його розвитку, потреби в галузі підготовки фахівців вищої кваліфікації. У ній відбивається рівень розвитку науки, економіки, культури, ментальні особливості українського народу, його традиції тощо. У той же час система сучасної вищої освіти України виходить за межі національних кордонів і рухається до європейського й світового освітнього простору, побудованого на ідеологічно не деформованих філософських засадах. Така зміна об'єктивно зумовлена, адже філософські підвалини освітньої політики, організації навчання і виховання трансформуються (у найкращому разі) резонансно до коливань ідеальної субстанції Всесвіту (світорозуміння), а тому не можуть бути раз і назавжди визначеними, закріпленими. Тому в пошуку відповіді на вузлові питання освітнього характеру треба, перш за все, проаналізувати освітні парадигми, які (як свідчить ретроспективний аналіз) змінюють одна одну.

Парадигмальний підхід в історії педагогіки визначається як засіб висвітлення внутрішньої логіки розвитку історико-педагогічної проблематики в українській педагогічній історіографії та виявлення механізму зміни домінуючої парадигми в конкретних історичних умовах [5], а також погляд на систему вищої історичної педагогічної освіти як на результат переваги певної педагогічної парадигми та добору змісту історичних предметів відповідно до панівної історичної парадигми або концепції.

Використання парадигмального підходу в історико-педагогічному дослідженні спонукає до опису й конструювання педагогічного процесу крізь призму освітньої парадигми, що домінувала в окреслений історичний період. Це зберігається доти, доки не з'являються нові факти, що розвивають її методологічні доктрини. Накопичення протиріч усередині парадигми спочатку призводить до зародження нового знання, формування різних наукових напрямків, а пізніше – до кризової ситуації, у результаті якої руйнується фундамент старої парадигми й закладаються основи нової, що змінює історичну перспективу наукових досліджень і визначає нові стратегії наукового пошуку [1].

В історико-педагогічній теорії не знайдено однозначного підходу до концептуалізації освітніх парадигм. На кожному історичному етапі суспільного розвитку, виходячи із провідної місії освіти, існувала певна парадигма, що подавала зразок, модель побудови освітнього простору. С. Харченко, М. Кратинів, О. Чиж, В. Кратінова картину людського світу поділяють на дві загальні парадигми: ньютону-картезіанська парадигма та наукова парадигма нової реальності. У 90-х роках ХХ ст. Ш. Амонашвілі виокремив полярні за своєю спрямованністю парадигми: авторитарно-імперативну та парадигму гуманної педагогіки (педагогіка співробітництва). Є. Ямбург, виходячи із різних філософських тлумачень освіти, вважає реальним існування когнітивної парадигми та парадигми особистісної освіти [10].

Оскільки в основі філософсько-освітнього аналізу поняття парадигми лежить її розуміння як прояву в тій чи іншій формі певної ідеї

(чи кількох взаємопов'язаних), то важливою характеристикою історичної педагогічної освіти є визнання множинності парадигм: “У сучасній освітній практиці вже існують та активно змагатися різні типи “парадигми освіти”, – вказує Х. Тхагапсоев [12]. С. Клепко також вживає термін “сучасні освітні парадигми”, оскільки, на думку вченого, завдання вищої освіти полягає в тому, щоб “з одного боку, підтримувати у живому стані вже вироблене за історію людства і кодифіковане знання у текстах, а з іншого боку... “сканувати” інформацію, що функціонує у відповідних доменах зовнішнього середовища, до яких вона постачає своїх випускників” [9]. У цьому контексті дослідники в галузі методології педагогіки Н. Бордовська та А. Реан запропонували парну структуру освітніх парадигм, виділивши такі: знаннева та культурологічна; технократична та гуманістична; соціетарна та людино-орієнтована; педоцентрична та дитиноцентрична [3]. К. Яресько виділила чотири основні парадигми в сучасній педагогічній науці: знаннева, технократичну, культурологічну та гуманістичну [13]. На думку Г. Радчука, дискусія, яка розгорнулася навколо реформування сучасної освіти, відображає зіткнення чотирьох освітніх парадигм: когнітивно-інформаційної, особистісної, культурологічної, компетентнісної [11]. За версією О. Вознюка та О. Дубасенюка, освітні парадигми поділяються на науково-технократичну, гуманітарно-феноменологічну і традиційну педагогічну [4, 72]. Н. Дем'яненко, на думку якої освітні парадигми передають уявлення про особистість, що історично реалізовувалась і продовжує реалізовуватися у вітчизняній психолого-педагогічній науці, запропонувала таку класифікацію педагогічних парадигм вищої школи України: академічну, професійно-орієнтовану, професійно-технологічну і гуманітарну [6]. Отже, дослідники дійшли принципового висновку, що різні парадигми не інтерпретують освітню реальність по-новому, а розуміють ті ж предмети певним чином трансформованими. Крім того, сучасна педагогічна наука характеризується конкретними виявленнями науково обґрунтованого буття, яке визначається всіма наявними в освітньому полі парадигмами, тобто має поліпарадигмальну спрямованість. У “чистому” вигляді та чи інша парадигма освіти практично не існує або зустрічається вкрай рідко. Як правило, вони (парадигми) співіснують, пронизуючи, доповнюючи одна одну (або ж конфліктують).

Сучасна ситуація, яка склалась в історичній науці (розробка нових методів, формування методології, перегляд змісту історичних знань), вимагає вивчення не лише педагогічної, а й історичної парадигми, тому що саме на парадигмальному рівні виділяються найбільш характерні риси освітніх систем певної історичної епохи або історико-культурної спільноти.

На думку українського вченого Я. Грицака, в українській історіографії панують дві основні парадигми – національна та постпозитивістська [8]. Фундатором національної парадигми в українській історіографії вважають М. Грушевського. На підставі суспільного розвитку вчений ставив “народ-націю”, котра в процесі діалектичної еволюції шляхом загальнолюдського поступу проходить ряд стадій. Ця еволюція пізнається через вивчення наслідків матеріальної та духовної культури з допомогою різноманітних методів [7, с. 31]. Я. Грицак вважає, що й

сьогодні для української історіографії взірцем залишається історична парадигма, започаткована саме М. Грушевським, яка свого часу успішно протиставлялася радянській.

У другій половині XIX ст. в історичній науці виникла філософія позитивізму, в основі якої лежало переконання про те, що наука може мати справу виключно з “позитивними фактами”, які піддаються емпіричній перевірці. Загалом позитивізм – це світогляд, який ототожнює буття з тим, що доступне для природничо-наукового пізнання. Характерною ознакою позитивістського світогляду є переконання в тому, що істинним пізнанням можна назвати лише те, яке відкриває можливість побудувати, сконструювати пізнаний предмет. Для позитивіста пізнаним є те, що можна зробити. При цьому відкидалися будь-які спекулятивні теоретичні побудови, що не ґрунтувались на реальному досвіді. Небезпека позитивістської позиції пов'язана з можливістю побудови технократичного тоталітарного суспільства, найвищою метою якого є матеріальна перебудова світу із вищою формою діяльності – науково-технічною, і з типом стосунків у формі раціоналізованого відношення між ланками єдиної машини. Так, одним з напрямів історичного позитивізму став історичний матеріалізм К. Маркса. Низка положень марксизму стали догмою й використовувались в системі історичної освіти СРСР для обґрунтування понять “соціалістичної революції” та “соціалістичного будівництва”. “Марксистсько-ленінська ідеологія” стала офіційною доктриною в Радянському Союзі, трактування і розвиток якої знаходились виключно в компетенції керівників комуністичної партії.

У другій половині XX ст. завдяки працям філософів, зокрема К. Поппера і К. Гемпеля, виник неопозитивізм (постпозитивізм). Учені створюють різні образи науки на шляху її розвитку, обмірковують специфічні проблеми, які з'являються в рамках тієї чи іншої концепції, пропонують різні вирішення методологічних проблем. Разом з тим постпозитивісти відходять від орієнтації на символічну логіку і звертаються до історії науки. Вони дбають про відповідність своїх побудов реальному науковому знанню. Учені встановили, що всі історичні закони є логічними конструкціями, які не мають аналогів у реальному житті, оскільки в суспільних стосунках діють лише ймовірнісні (статистичні) зв'язки. Було розроблено теорію “охоплюючого закону”, за якою будь-яке узагальнення фактів постулює теоретичну закономірність [7, с. 31].

Висновки. Із зазначеного випливає, що парадигма завжди передуює науковій теорії. Якщо певне явище в процесі еволюції суперечить парадигмі, то воно завжди передбачає переосмислення усталених принципів, а, відповідно, й оновлення самої парадигми, пошук нової, зокрема і у вищій історичній педагогічній школі, як-то підготовка майбутнього вчителя: на засадах православ'я й монархізму в імперську добу; на принципах соціалізму, інтернаціоналізму, атеїзму, партійно-класовій, атеїстичній ідеології у радянську добу; на національних цінностях (українська мова, література, історія, традиції, релігія, культура) у період відродження української державності.

Перспективи подальших пошуків у напрямку дослідження.

Стаття не вичерпує проблему застосування парадигмального підходу як методологічної засади вивчення вищої історичної педагогічної освіти України. До подальших напрямів відносимо дослідження методологічних засад змісту професійної діяльності майбутніх учителів історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алефиренко Н. Ф. Современные проблемы науки о языке / Н. Ф. Алефиренко. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 337 с.
2. Баханова С. Моделі української державності 1917–1922 років у сучасних шкільних підручниках з історії: монографія / Світлана Баханова. – Донецьк : ЛАНДОН-XXI, 2012. – 248 с.
3. Бордовская Н. В. Педагогика / Н. В. Бордовская, А. А. Реан. – СПб. : Питер, 2000. – 304 с.
4. Вознюк О. В. Цільові орієнтири розвитку особистості у системі освіти: інтегративний підхід: монографія / О. В. Вознюк, О. А. Дубасенюк. – Житомир : Вид-во ЖДГУ ім. І. Франка, 2009. – 684 с.
5. Гупан Н. М. Українська історіографія історії педагогіки / Н. М. Гупан. – К. : “А.П.Н.”, 2002. – 224 с.
6. Дем’яненко Н. М. Педагогічна парадигма вищої школи України: генеза й еволюція / Н. М. Дем’яненко // Філософія освіти. – 2006. – № 2. – С. 256–265.
7. Зашкільняк Л. О. Вступ до методології історії / Л. О. Зашкільняк. – Львів : ЛОНМТО, 1996. – 96 с.
8. Зашкільняк Л. О. Виклики сучасної історіографії: світовий та український контекст: міжнародна наукова конференція у Львові / Л. О. Зашкільняк, Р. Б. Сирота // Український історичний журнал. – 2002. – № 2. – С. 152.
9. Клепко С. Ф. Українська царина філософії освіти / С. Ф. Клепко // Практична філософія. – 2001. – № 1. – С. 197–211.
10. Крижко В. В. Антологія аксіологічної парадигми освіти: навчальний посібник / В. В. Крижко. – К. : Освіта України, 2005. – 434 с.
11. Радчук Г. К. Шляхи модернізації вищої освіти в контексті євроінтеграції / Г. К. Радчук // Матеріали регіонального науково-практичного семінару / за заг. ред. Г. В. Терещука. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2008. – С. 84.
12. Тхагапсоев Х. Г. О новой парадигме образования / Х. Г. Тхагапсоев // Педагогика. – 1999. – № 1. – С. 103–110.
13. Ярьсько К. В. Розвиток освітніх парадигм у сучасній педагогічній науці / К. В. Ярьсько // Проблеми інженерно-педагогічної освіти. – Х., 2004. – Вип. 6. – С. 44–49.

Стаття надійшла до редакції 01.11.2016